

Utrecht, 24 oktober 2020

Lesbrief naar aanleiding van de moord op Samuel Paty /Conflans-Sainte-Honorine, Parijs

Inleiding: wat vormt het uitgangspunt bij deze lesbrief?¹

In Conflans-Sainte-Honorine, een voorstad van Parijs, werd op 16 oktober 2020 om vijf uur 's middags de 47-jarige leraar geschiedenis Samuel Paty door een islamitische extremist onthoofd. Aanleiding hiervoor vormde zijn les over vrijheid van meningsuiting waarin hij spotprenten van de profeet Mohammed liet zien. In de Nederlandse media zien we dat de aanslag veel losmaakt en dat leraren zich geraakt voelen.

Het doel van deze lesbrief is tweeledig:

1. Hiermee willen we context en uitleg geven bij de aanslag: we leggen uit dat dit een terroristische aanslag is, en onderdeel van de golf van jihadistische aanslagen die sinds de jaren negentig is aangezwollen (aansluitend bij het historiserend kader van TerInfo)
2. We willen daarnaast hulpmiddelen aanbieden om met leerlingen het gesprek aan te gaan over de vrijheid van meningsuiting. Het uitgangspunt daarbij is dat het tonen van spotprenten onder de vvmu valt, en daarmee kern is van de vrije en open democratie. Mensen kunnen dat als kwetsend of beledigend ervaren. Maar elke vorm van afkeur of kritiek daarop moet vreedzaam worden geuit en mag nooit tot geweld leiden of de grenzen van de rechtsstaat overschrijden

In deze lesbrief geven wij vanuit de projecten geleid door de Universiteit Utrecht: TerInfo (terrorisme en politiek geweld bespreken in de klas) en UNION (Utrechts netwerk voor inclusief onderwijs), achtergronden en mogelijke richtingen voor het bespreken van deze aanslag op school en met leerlingen in de klas.

¹ Deze brief is een versie, waarin we in tekstboxjes enkele aanvullingen hebben gezet, op basis van feedback van collega's en docenten op een eerdere versie, waar nog enkele vragen open bleven.

Deze lesbrief is een hulpmiddel voor docenten om met leerlingen over de aanslag te spreken en het belang van vrijheid van meningsuiting te onderstrepen. De docent kan zelf beslissen hoe de brief wordt gebruikt en al dan niet met het schoolbestuur wordt afgestemd.

Deze lesbrief bestaat uit drie delen. In het eerste deel bespreken we de pedagogische setting en geven we handvatten om het onderwerp (de aanslag en de waarden die daarbij in het geding zijn) te behandelen. Het tweede deel geeft meer historiserende informatie en achtergrondinformatie bij de aanslag. Dit is in onze ervaring een goede manier om op objectiverende en depolitiserende wijze het gesprek met leerlingen aan te gaan. In het derde deel wordt besproken wat leerlingen zelf zouden kunnen doen.

Noot: Tot slot nog deze opmerking vooraf. Leraren vragen zich naar aanleiding van de aanslag af wie er eigenlijk allemaal met hun lessen ‘meekijkt’. Moeten zij zich zorgen maken over leerlingen of ouders die verhaal willen halen over iets dat hen niet zint? Wij zijn van mening dat schoolbesturen en scholen zich hard moeten maken voor het creëren van een veilige onderwijsruimte. Onderwijs en kennisoverdracht is iets tussen de directe *deelnemers*. Leerkrachten en leerlingen moeten zich veilig voelen om hun standpunten te kunnen delen zonder dat die standpunten buiten de educatieve kaders een eigen dynamiek krijgen. **Het is dus hoe dan ook zaak dat dit hoog op de agenda van alle scholen en onderwijsbesturen moet staan.**

De lesbrief is bedoeld voor docenten, daarom kiezen we er hieronder voor om docenten direct aan te spreken met ‘jij’.

I. Lesdoel en setting bepalen

Er zijn drie belangrijke doelen die je kunt stellen bij het bespreken van de aanslag. Bij het volgen van deze doelen kun je de context meenemen waarin jij werkt en van wat er speelt bij jouw leerlingen. Het gaat om deze drie lesdoelen:

- 1) Inventariseren: weet waar jij-zelf staat en waar je leerlingen staan
- 2) Een gemeenschappelijke kennisbasis creëren
- 3) Grenzen en vrijheden van de democratische rechtsstaat bespreken

1) Inventariseren: weet waar jij zelf staat en waar je leerlingen staan.

Om te weten **hoe** je het onderwerp moet bespreken, en of het veilig is om eraan te beginnen (voor jouzelf en de leerlingen), moet je eerst weten waar jij zelf staat, en je daar wellicht nog wat voor inlezen. Daarna moet je eerst peilen hoe het onderwerp leeft bij de leerlingen. Welke feiten of wilde verhalen hebben ze inmiddels al in de klas meegenomen, met welke emoties zijn ze op school gekomen? Als je de indruk hebt dat het onderwerp te gevoelig ligt om te

bespreken, is het goed om eerst de-escalerende strategieën te gebruiken voordat je echt op de inhoud ingaat.

Dit kan je doen door in een gespreksessie vast te stellen waar jullie het allemaal over eens zijn, wat jullie bindt (zoeken naar *common ground*). In het bijzonder de vaststelling dat terrorisme, extremisme en geweld te allen tijde moeten worden afgewezen. Je kunt ook een denkbeeldige, alternatieve situatie schetsen, waarin het gaat om een ander type aanslag (bijvoorbeeld door etnisch-separatistische terroristen, of door de IRA vroeger), waarbij de leerlingen niet meteen zelf geraakt worden of emoties hebben. Zo kun je eerst een verbinding leggen voordat je het moeilijke gesprek over de aanslag in Frankrijk aangaat.

In deze eerste inventariserende fase is het ook belangrijk om te benadrukken dat er vanuit de Franse islamitische gemeenschap meteen steun kwam aan de nabestaanden van Paty en een veroordeling van de moord. Je kunt het voorbeeld noemen van de imam die opriep om voor de docent te bidden en die zelf bloemen kwam leggen.² Of dat de voorzitter van de Raad van de Moslims in Frankrijk de aanslag rondweg veroordeelde en het zelfs omschreef als een 'belediging aan de nagedachtenis van de profeet Mohammed'.³ Geef vervolgens de ruimte aan leerlingen om eigen voorbeelden en argumenten aan te dragen van afkeuring van de moordaanslag.

2) Een gemeenschappelijke kennisbasis creëren van de aanslag

Lesdoel 1: Uit ons eigen onderzoek en ervaringen blijkt dat het van doorslaggevend belang is om meteen een gezamenlijke achtergrond en context te hebben bij de bespreking van een terroristische aanslag. Daarvoor doen we hieronder, verderop in deze lesbrieven, een voorstel. Belangrijk is dat een historiserende context helpt, om actuele, zeer controversiële kwesties eerst even vanuit een vogelperspectief te bekijken, dat doe je door eerst wat bredere lijnen te schetsen en te laten zien wat er eerder al is gebeurd. Daarna kun je op meer feitelijke basis de aanslag bespreken (zie hieronder).

In dit kader kun je ook eerst aan de leerlingen vragen wat hun kennisstand is. Wat weten zij van Frankrijk? Hoeveel moslims wonen er? Wat voor aanslagen zijn er eerder al geweest?

En: misschien nog wel relevanter, vraag hier aan de leerlingen wat zij weten over de manier waarop grondrechten en vrijheden in Nederland zijn geregeld. Laat ze een opsomming geven. En vraag ook of ze weten wat hier mag en wat niet mag. Het is soms verrassend hoe weinig leerlingen beseft hebben van wat strafbaar is, en wat tot vervolging kan leiden.

² <https://www.nu.nl/283807/video/franse-imam-roept-moslims-op-te-bidden-voor-samuel-paty.html>

³ <https://www.rfi.fr/en/france/20201022-french-muslims-horrified-by-paty-murder-says-religious-leader-muslim-council-moussaoui>

Bespreek wat leerlingen zelf weten over vormen van extremisme, en wat ze daaraan kunnen doen. Zie voor meer informatie de website van TerInfo.⁴ Leg eventueel ook de link met kanjertraining, vreedzame school of pestprotocollen.

3) Grenzen en vrijheden van de democratische rechtsstaat bespreken

Lesdoel 2: Ga nu dieper in op het probleem dat je hierboven hebt geïnventariseerd: in een open en democratische samenleving kunnen waarden van verschillende mensen en groepen met elkaar botsen. Het maken en laten zien van spotprenten valt echter onder het grondrecht van de vrijheid van meningsuiting. Hoe is dat in onze rechtsstaat geregeld?

VVMU, belediging en spotprenten

In een democratie is de vrijheid van meningsuiting (art. 7 Grondwet) een essentiële waarde, die in ieders belang is. Je mag elkaar niet belemmeren in het spreken, in het uiten van een overtuiging of in het uiten van kritiek. Er is *geen recht om niet beledigd te worden*. Je mag ook nooit met geweld je mening doordrukken of de mening van de ander onderdrukken. De democratie geeft je de mogelijkheid om op een vreedzame manier op te komen voor jezelf of je religie als je je beledigd of aangevallen voelt, via debat of via de rechter als je denkt dat je een rechtsgrond hebt.

Voor mensen die een religie aanhangen, kan belediging van hun religieuze symbolen voelen als discriminatie. Veel moslims beschouwen een spotprent van Mohammed als een aanval op hun religie en als een existentiële belediging van hun identiteit. Ook christenen hebben in het verleden geprobeerd spitschriften en spotprenten te laten verbieden. Dat lukte eigenlijk nooit, want in een open democratie valt satire onder de vrijheid van meningsuiting (en persvrijheid) en die wordt heel ruim opgevat en beschermd. Dat betekent niet dat cartoons of spotprenten altijd straffeloos gepubliceerd kunnen worden. Er zijn grenzen: soms kan een cartoon strafbaar zijn omdat die terrorisme verheerlijkt, leidt tot intolerantie jegens andere bevolkingsgroepen, of oproept tot haat, discriminatie of geweld.⁵ Ook cartoons over de holocaust kunnen tot een boete leiden omdat ze bevolkingsgroepen beledigen en grieven.⁶ Cartoons over Mohammed kunnen dus wel als een belediging worden gevoeld, maar ze zullen niet strafbaar zijn als ze alleen iets zeggen over de profeet en/of over religieuze symbolen en niet over de islamitische bevolkingsgroep als zodanig, en als ze niet aanzetten tot haat, geweld, discriminatie of terrorisme.

⁴ www.ter-info.nl

⁵ Zie bijv. de zaak Norwood vs. het Verenigd Koninkrijk, waarin anti-moslim cartoon wel degelijk vanwege haatzaaien werd verboden, <file:///C:/Users/Graaf001/AppData/Local/Google/Chrome/Downloads/001-67632.pdf>

⁶ Zie de voorbeelden van de cartoons van Oppenheimer over Hiddema, of die van de Arabische Europese Liga over de holocaust; die leiden wel tot boetes: <https://www.villamedia.nl/artikel/houdt-het-maastrichtse-cartoonvonnis-stand1>; of <https://www.trouw.nl/nieuws/hoge-raad-bekrachtigt-cartoonvonnis-arabisch-europese-liga~bf84c6bc/>.

In het algemeen vallen spotprenten *niet* onder het artikel 137c van het Wetboek van Strafrecht. Dat artikel stelt, als afgeleide van het non-discriminatiebeginsel (art. 1 Grondwet), dat belediging alleen dan strafbaar is, in de woorden van de Hoge Raad, ‘als men de mensen, behorend tot die groep, collectief treft in hetgeen voor die groep kenmerkend is, namelijk in hun godsdienst, en men hen beledigt juist omdat zij van dat geloof zijn’. Kritiek op gelovigen of godslastering vallen daar expliciet niet onder.⁷ Sinds 2014 is er in Nederland ook geen verbod (meer) op godslastering of blasfemie; het verbod daarop in het wetboek van strafrecht is toen afgeschaft.

Het is zaak dit rechtstatelijke kader zorgvuldig met leerlingen te bespreken, inclusief het verschil tussen strafbare feiten en gevoelde belediging. Je beledigd voelen, of boos zijn over kritiek op jouw religie of overtuiging, is iets dat je inhoudelijk en vreedzaam zult moeten verwerken en uiten. Het uiten van principes en regels die gebaseerd zijn op je geloof, overtuiging of ideologie zullen altijd de grenzen én vrijheden van de democratische rechtsstaat moeten respecteren.

Probeer dit principe ook toe te passen in de klas. Voer het gesprek met leerlingen door hen uit te nodigen om hun standpunt met respect voor de ander te verwoorden. Hierbij kunnen de volgende vragen worden besproken:

- Waarom is het belangrijk dat burgers vrijheid van meningsuiting hebben?
- Waarom is belediging op grond van religie in een democratische rechtstaat toegestaan?
- Hoe is het in Nederland geregeld met de positie van geloofsgemeenschappen versus de staat?
- Hoe moeten we in een democratie omgaan met intolerante meningen?

Toon je bij de bespreking van de aanslag ook de cartoons?

In een democratische samenleving is het toegestaan om spotprenten te maken en te laten zien, over politici, maar ook over religieuze thema's. Zo worden er al decennialang spotprenten over de christelijke kerken gemaakt. Ook spotprenten over de islam, en over de profeet Mohammed mogen binnen de grenzen van de democratische rechtsstaat gemaakt en gepubliceerd worden. In het onderwijs moeten we leerlingen voorbereiden op het feit dat ze die tegen kunnen komen. We moeten ze ook leren hoe ze met dit soort spotprenten of andersoortige uitingen moeten omgaan die zij als beledigend voor hun religie kunnen opvatten. Als zij zelf de vrijheid willen houden om te zeggen en te geloven wat ze willen, moeten ze anderen dit ook gunnen.

⁷ <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:PHR:2018:27>

Dit is een onderwerp dat zeker na de aanslag in Frankrijk heftige emoties kan oproepen. Wanneer emoties domineren, is het moeilijker je empathisch in het perspectief van de ander te verplaatsen, of neutraal over de rechtsstaat te debatteren.

Bij de vraag of je de cartoons al dan niet zou moeten laten zien in een onderwijssituatie met leerlingen met een islamitische achtergrond, kun je grofweg twee verschillende aanpakken hanteren. Bij beide aanpakken geldt, dat je eerst lesdoel 1 en 2 (zie hierboven) geadresseerd moet hebben, dus opvattingen en emoties inventariseren, eventueel de-escaleren en het bouwen aan een gemeenschappelijke kennisachtergrond. Daarmee is de ergste hitte uit de lucht en kun je doorgaan met het behandelen van de cartoon-kwestie:

- *Een confronterende aanpak* waarbij je het recht op vrije meningsuiting vooropstelt en de cartoons laat zien. Het voordeel kan zijn dat je een duidelijk signaal afgeeft, en je leerlingen aan het denken zet. Het risico kan zijn dat dit negatieve reacties kan opleveren, ook van ouders. Daarnaast kan de relatie met de leerlingen worden geschaad omdat zij dit als een belediging kunnen opvatten. Tegelijkertijd is het zaak leerlingen toch te leren om te gaan met controversiële cartoons. Deze aanpak zou dan ook in lastige situaties kunnen volgen op de
- *Een dialogische aanpak* waarbij je ervoor kiest om de cartoons niet meteen frontaal in de klas te tonen. Het lijkt dan of je zwicht voor terrorisme, maar je kunt nog steeds je lesdoel halen. Bedenk ook in hoeverre de inhoud/afbeelding van de cartoons zelf een relevant onderdeel is van je les.

Hoe doe je dat dan in de praktijk, die dialogische aanpak?

- Een alternatieve manier om de cartoons zelf (als afbeelding) te bespreken, is door ze te beschrijven. Je kunt ook de leerlingen vragen of ze weten over welke spotprenten het gaat, en of ze die hebben gezien. Je kunt leerlingen ook de opdracht geven ze zelf op te zoeken, of dat thuis te doen.
- Tip: neem een (fictieve of echte) casus, op basis van historische gegevens. Laat bijvoorbeeld een spotprent van katholieken over protestanten zien, of omgekeerd. Of spotprenten over politici. Je kunt laten zien hoe spotprenten mensen tegen elkaar opzetten, maar dat je ook ermee om kunt leren gaan. Dat dat cruciaal is voor het creëren van een veilige, open samenleving.
- Nog een ander alternatief is om andere cartoons te laten zien die totaal niet beledigend zijn. Zo kun je bijvoorbeeld ook laten zien wat de functie van cartoons is, en iets zeggen over de functie van satire, overdrijving, spot en wat de mogelijke grenzen hiervan zijn (als je denkt dat jouw leerlingen hieraan toe zijn).

Tot slot, voor *do's* and *don'ts* bij het bespreken van terrorisme en politiek geweld in de klas verwijzen wij naar de lesbrief die wij in maart 2019 maakten naar aanleiding van de aanslag in de tram in Utrecht.⁸

II. Feiten en achtergronden bij de aanslag

Bij het bespreken van terrorisme en politiek geweld komt het de discussie ten goede wanneer er ook een gemeenschappelijke kennisbasis wordt gecreëerd van de aanslag. In dit deel van de lesbrief zullen we de belangrijkste vragen omtrent de aanslag proberen te beantwoorden.

1) *Deze aanslag past in de golf van jihadistisch terrorisme die ca. sinds de jaren negentig van de twintigste eeuw is opgekomen en waar we nog middenin zitten*

Wij raden aan te beginnen bij het feit dat deze terroristische aanslag een jihadistische aanslag is, die past bij de zogeheten 'vierde golf' (zie ter-info.nl).⁹ Die vierde golf is nog niet voorbij. IS is zijn grondgebied verloren, maar IS, en soortgelijke terroristische, jihadistische organisaties zijn nog steeds bezig om met hun gedachtengoed jongeren religieus en ideologisch te vergiften, daar is dit een voorbeeld van. Je kunt ook laten zien dat er sinds 2015 in Frankrijk veel aanslagen zijn geweest, met meer dan 241 doden, en dat de jihadistische golf de laatste paar jaar wel op zijn retour is, maar dat de dreiging nog steeds groot is.

Verwijs hier ook naar het *Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 53* waarin ook expliciet wordt gewezen op het risico dat er radicale eenlingen zijn die geïnspireerd door jihadistisch gedachtengoed, aangespoord door extremistische boodschappen, besluiten een aanslag te plegen.¹⁰ Noem de voorbeelden van de aanslagen op Charlie Hebdo en Bataclan en eventueel ook de pogingen die op 25 september en eerder nog werden ondernomen.¹¹ Leg ook uit dat jihadistische eenlingen misschien in hun eentje de aanslag uitvoeren, maar dat ze vaak wel deel uitmaken van grotere netwerken die hen logistiek, inhoudelijk en religieus-ideologisch ondersteunen.

Hier kun je dan ook uitleggen dat er in Frankrijk veel moslims wonen, bijna zes miljoen, doordat er zoveel migranten uit de voormalige koloniën in de jaren vijftig en zestig naar Frankrijk zijn gekomen, vooral uit Noord-Afrika. Tegelijkertijd heeft Frankrijk vanaf 1958 in de grondwet verankerd dat op scholen een strikte scheiding tussen kerk en staat wordt gehanteerd. Anders dan in Nederland is er geen door de staat gefinancierd bijzonder

⁸https://www.uu.nl/sites/default/files/terinfo_universiteit_utrecht_lespakket_schietincident_utrecht_180319_003_0.pdf

⁹ <https://ter-info.nl/grote-vragen/vierde-golf-religieus-terrorisme>, zie voor een voorbeeldes: <https://ter-info.nl/lessen/havovwo-bovenbouw/hb-de-vierde-golf-religieus-terrorisme>

¹⁰ <https://www.nctv.nl/documenten/publicaties/2020/10/15/dreigingsbeeld-terrorisme-nederland-53>

¹¹ <https://ter-info.nl/aanslagen/parijs-september-2020>

onderwijs, in ieder geval niet in die Nederlandse vorm en omvang.¹² Officieel is er ook geen onderwijs over religie op de Franse scholen, dat werd in 2004 in een wet vastgelegd. Inmiddels, sinds 2015, is er wel wat meer ruimte voor onderricht over religie ontstaan, en leraren proberen in diverse vakken vraagstukken rond religie en overtuiging aan de orde te stellen.¹³ Aan de andere kant is er echter inmiddels een parallelle samenleving ontstaan waarbij 75 procent van de jongeren hun islamitische identiteit belangrijker vindt dan de waarden van de Republiek (vrijheid van meningsuiting, gelijkheid, tolerantie voor mensen om te geloven én van hun geloof af te stappen). Dat maakt het heel moeilijk om de kloof te overbruggen tussen wat islamitische leerlingen thuis horen en geloven en wat ze op school te horen krijgen.¹⁴

Je kunt hier ook feitelijk benoemen dat er in Frankrijk een zeer gepolariseerde discussie over hoofddoekjes en boerkinis is geweest. En dat de discussie over vrijheid van meningsuiting, vrijheid van pers, en de vrijheid om spotprenten te maken na de aanslag op Charlie Hebdo op scholen waar veel islamitische leerlingen zitten heel moeilijk is geworden.

2) *Wat vormde de aanleiding voor de aanslag?*

De Franse docent Samuel Paty stond erom bekend dat hij in zijn lessen een vurig pleidooi hield voor de vrijheid van meningsuiting. Daarbij gebruikte hij soms cartoons van de profeet Mohammed, waarbij hij leerlingen de mogelijkheid gaf om het lokaal te verlaten wanneer zij zich door deze cartoons beledigd zouden voelen. Daarmee gaf hij een belangrijk signaal af: je kan weglopen wanneer iets je niet zint of wanneer je je beledigd voelt. Paty had niet de reputatie een provocerende docent te zijn en zocht in zijn lessen altijd de nuance op.¹⁵

Op 7 oktober gebruikte hij wederom een spotprent van de profeet Mohammed, die eerder in Charlie Hebdo te zien was. Deze keer startte een vader van een leerlinge – die niet eens in deze klas zat – een hetze op sociale media, waarbij Paty ‘een boef’ werd genoemd. Hij zocht

¹² Van de 15 miljoen leerlingen (primair en secundair onderwijs) bezoekt ca. 80-85 procent openbare staatscholen. Van de 15-20 procent overige leerlingen bezoekt 90 procent particuliere katholieke scholen waar vaak extra schoolgeld moet worden betaald. Er zijn ook particuliere joodse, en inmiddels ook enkele particuliere islamitische scholen. <https://about-france.com/primary-secondary-schools.htm#:~:text=Private%20schools%20in%20France%20are,to%20the%20state%20education%20system>

¹³ Anna Van Den Kerchove, ‘Teaching about religions within the renewed laistic system in France’, *Pedagogiek* 33 (2013) 2: 153-165: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/285756>

¹⁴ <https://www.france24.com/en/20130329-france-first-private-muslim-school-tops-ranks-averroes>. Sommige onderzoekers in Frankrijk waarschuwen er voor dat er steeds meer particuliere salafistische scholen zijn ontstaan, die geen convenant met de overheid hebben afgesloten. Die scholen kunnen daardoor niet of nauwelijks worden gecontroleerd, en leiden inmiddels steeds meer kinderen op in onderwijs dat niet in de waarden van de Franse republiek is geworteld. Bijvoorbeeld Hugo Micheron: https://www.senat.fr/compte-rendu-commissions/20200120/ce_radicalisation.html. Zie ook: <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2353271-franse-scholen-zijn-niet-onaantastbaar-meer-ze-zijn-een-doelwit.html>

¹⁵ <https://www.parool.nl/wereld/onthoofde-docent-samuel-paty-1973-2020-zocht-juist-altijd-de-nuance-op~b11393cd/>

support bij een bekende islamistische activist en imam, Abdelhakim Sefrioui, die vervolgens opriep tot het 'stoppen' van Paty en diens vermeende belediging van moslims. Dat kwam neer op het uitvaardigen van een soort 'fatwa', aldus de Franse minister van Binnenlandse Zaken, Damarnin later.¹⁶

Twee dagen na de start van de online haatcampagne merkt dader Aboulakh Anzorov de ophef op sociale media op en leest de oproep van Sefrioui. Hij was al vanaf 25 september bezig om een doelwit voor een aanslag te zoeken. En hij was op dat moment al door zijn eigen familieleden bij de Franse veiligheidsdienst gemeld voor radicalisering. Dit signaal was door de politie en veiligheidsdiensten nog niet goed opgepikt. Anzorov heeft contact met tenminste twee jihadisten in Syrië. Hij koopt met een vriend een mes. Hij belt het nummer van de vader van de leerlinge, dat bij het bericht staat. Ze spreken elkaar 1,5 minuut, maar de vader zegt zich het gesprek niet meer te kunnen herinneren.

Op 16 oktober betaalt Anzarov twee leerlingen 350 euro om Paty aan te wijzen. Hij vertelt die leerlingen dat hij Paty wil filmen en hem tot een verontschuldiging online wil dingen. Samen wachten ze hem op, waarna Anzarov de docent onthoofdt. Hij eist de aanslag op via een bericht op Twitter en schrijft bij een foto dat hij 'een van Macrons hellehonden heeft afgemaakt die het heeft aangedurfd om de profeet naar beneden te halen.'

Kort na de aanslag heeft de politie hem in het vizier. Omdat Anzarov zich verdacht gedraagt en niet stil wil staan en zijn mes niet wil afgeven, schiet de politie hem neer. Hij overleeft het niet.

3) De timing lijkt opmerkelijk. Paty gebruikte de cartoons immers vaker in zijn lessen.

Dat Paty het doelwit werd van een aanslag, is volgens het Franse Openbaar Ministerie het directe gevolg van de online haatcampagne. Deze campagne lijkt ook verband te houden met de huidige maatschappelijke context in Frankrijk. In september dit jaar ging het proces tegen de handlangers van de daders van Charlie Hebdo van start. Speciaal voor dit proces drukte het satirische tijdschrift nogmaals de spotprenten van de profeet Mohammed af, die eerder hadden geleid tot de aanslag op de redactie in 2015 waarbij 12 doden en 11 gewonden vielen. Daarmee wilde de redactie de boodschap afgeven niet te buigen voor terroristen.

Door de herpublicatie van de spotprenten door Charlie Hebdo richten jihadisten en islamisten hernieuwd hun pijlen op wat in hun ogen godslastering (blasfemie) is in Europa. Zo deed de terroristische groepering Al-Qaeda op het Arabisch Schiereiland een oproep aan moslims in

¹⁶ <https://www.ad.nl/buitenland/franse-minister-er-is-een-fatwa-uitgesproken-tegen-onthoofde-leraar~a6687ac8/>

Europa om Europese godslasteraars aan te vallen.¹⁷ Hierbij worden als doelwitten onder meer de redactie van Charlie Hebdo, PVV-leider Geert Wilders en de Deense cartoonisten genoemd. Ook de Islamitische Staat heeft in het verleden oproepen gedaan om Europese godslasteraars aan te pakken.¹⁸

Daarnaast keren ook niet-terroristische groeperingen zich tegen de herpublicatie van spotprenten die de profeet beledigen. Met name de in 2015 opgerichte Pakistaanse partij Tehreek-e-Labbaik (TLP) heeft de afgelopen vijf jaar tegen godslastering in Europa en eigen land geprotesteerd.¹⁹ Toen PVV-leider Wilders in 2018 besloot om zijn cartoonwedstrijd af te blazen, werd dat door TLP als een overwinning gezien.²⁰

Opvallend is dat het afbeelden van spotprenten lang niet altijd een directe reactie oproept. Zo plaatste de Deense krant *Jyllands-Posten* op 30 september 2005 twaalf spotprenten van de profeet. Deze werden pas in februari 2006 wereldnieuws, nadat er in het Midden-Oosten grootschalige protesten kwamen waarbij geweld niet werd geschuwd.²¹ Deze protesten waren georkestreerd door radicaal-islamitische groepen.²²

Hoewel oproepen tot vergelding voor spotprenten vaak lang doorklinken, hebben terroristische groepen en (Pakistaanse) radicaal-islamitische activisten blijkbaar wel het idee dat deze van tijd tot tijd moeten worden herhaald. Het herdrukken van de spotprenten door Charlie Hebdo en de daaropvolgende hernieuwde oproepen om godslastering te bestraffen hebben een giftig klimaat geschapen. Tegen diezelfde achtergrond probeerde ook een 25-jarige Pakistaan op 25 september 2020 twee mensen neer te steken voor het oude kantoor van Charlie Hebdo.²³ Dat was voor Anzorov klaarblijkelijk ook een trigger om iets te gaan doen. In het geval van Paty kwam daar nog eens een sociale mediacampagne bij, aangezwengeld door Sefrioui's Stichting Sheikh Yassin en de vader van een leerlinge, waarin hij als doelwit werd aangewezen.

III. Handelingsperspectief

Voor docenten en leerlingen is het belangrijk om een handelingsperspectief te hebben. Wat kun je doen nadat je er één les aan hebt besteed? Dat kan van alles zijn, maar hieronder doen we een paar suggesties:

¹⁷ <https://nos.nl/artikel/2348358-geert-wilders-opnieuw-bedreigd-door-terreurbeweging-al-qaida.html>

¹⁸ <https://www.trouw.nl/nieuws/wilders-genoemd-in-internetmagazine-is~bcfcb83b/>

¹⁹ <https://theconversation.com/tehreek-e-labbaik-how-blasphemy-case-in-pakistan-brought-down-hardline-religious-party-119800>

²⁰ <https://www.ad.nl/buitenland/pakistanen-over-wilders-hij-was-zelf-begonnen~a61863cd/>

²¹ <https://www.rtlnieuws.nl/buitenland/artikel/1343721/tien-jaar-na-de-mohammed-cartoons-eeen-overzicht>

²² <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2015/01/12/fundamentalist-wrath/>

²³ https://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20200929_94680018

- Laat leerlingen zelf aangeven waarover ze nog meer willen weten. Benadruk heel erg het belang van kennis en context. Dat helpt de angel uit een te geëmotioniseerde discussie te halen.
- Behandel eventueel in de volgende les onderwerpen die leerlingen interessant vinden: laat ze op www.ter-info.nl rondkijken, willen ze meer weten over terrorisme? Of misschien over de situatie van moslims in Frankrijk? Of juist over aanslagen in Nederland?
- Geef ze een opdracht om zelf een spotprent te maken van de school. Wat is leuk om belachelijk te maken? En laat ze een spotprent maken van zichzelf. Wat is daar leuk aan, en wanneer doet het pijn?
- Laat ze een grondrecht uitkiezen uit de lijst die jullie hebben opgesteld. Daarover moeten ze nog 1 of 2 voorbeelden zoeken die voor hen belangrijk zijn. En die ze zelf in hun eigen situatie kunnen verdedigen (godsdienstvrijheid, recht van vergadering en verzameling, persvrijheid etc.).

Ten slotte, leerlingen willen graag zelf actief bijdragen om de wereld een veilige plek te maken. Dit kan door te benadrukken dat de leerlingen zelf ook iets kunnen doen. Bijvoorbeeld door zich goed te informeren, door het veroordelen van geweld, door geen onjuiste beelden over terrorisme te verspreiden, door verschillende perspectieven te respecteren (binnen de grenzen van de rechtstaat) en door vooroordelen te vermijden. Onze visie is dat we jongeren niet moeten isoleren van trauma en terreur, maar hen de vaardigheden moeten leren om hun eigen leven en dat van anderen positief te beïnvloeden.

IV. Hoe verder?

Deze lesbrief is een eenmalige uitgave om leerkrachten te ondersteunen naar aanleiding van een recente aanslag. Verschillende partijen werken aan het systematisch aandacht geven aan deze en soortgelijke onderwerpen in het onderwijs. Jijzelf of jouw schoolleiding kunnen zich onder meer oriënteren op websites met informatie hoe sensitieve onderwerpen te bespreken, waaronder:

- <https://union.sites.uu.nl>
- <https://ter-info.nl/home>
- <https://www.socialestabiliteit.nl>
- <https://edoc.coe.int/en/human-rights-democratic-citizenship-and-interculturalism/7738-teaching-controversial-issues.html>
- <https://www.schoolveiligheid.nl/po-vo/kennisbank/handleiding-hebt-makkelijk-praten/>

- <https://www.kis.nl>
- <https://www.annefrank.org/nl/>
- <https://mensenrechten.nl/nl/op-school>
- <https://www.diversion.nl>
- <https://www.euroclio.eu>
- <https://www.daretobegrey.com>
- <https://www.devreedzame.school>

V. Deze lesbrief is gemaakt door:

Prof. dr. Beatrice de Graaf (Universiteit Utrecht)
 Prof. dr. M. De Haan, Educatie en Pedagogiek (Universiteit Utrecht)
 Dr. Bjorn Wansink, Educatie en Pedagogiek (Universiteit Utrecht)
 Nikki Sterkenburg, MA (projectleider TerInfo)

Voor meer informatie kan ook rechtstreeks contact worden opgenomen met TerInfo: terinfo@uu.nl, of met projectleider Nikki Sterkenburg: n.sterkenburg@uu.nl

Met medewerking van Mila Bammens, Msc (projectmedewerker TerInfo)

VI. Achtergrondinformatie & verschillende reacties

Bas, J. (2020, 21 oktober). Docent uit Heerle verbolgen: 'Absurd weinig aandacht voor een onthoofde geschiedenisleraar'. *BN DeStem*. <https://www.bndestem.nl/roosendaal/docent-uit-heerle-verbolgen-absurd-weinig-aandacht-voor-een-onthoofde-geschiedenisleraar-br~a01d9a9c/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>.

Bos, K. (2020, 20 oktober). Niet alles kan meer, in de klas. *NRC*. <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/10/20/niet-alles-kan-meer-in-de-klas-a4016741>.

Redactie (2020, 20 oktober). Docent maatschappijleer na onthoofding Frankrijk: 'Kan ook mij gebeuren'. *RTL Nieuws*. <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5191347/docenten-leraren-maatschappijleer-onthoofding-frankrijk-geschokt>

Redactie (2020, 221 oktober). Veel vragen bij Nederlandse leraren na onthoofding Franse docent. *NOS*. <https://nos.nl/artikel/2353183-veel-vragen-bij-nederlandse-leraren-na-onthoofding-franse-docent.html>.

Rijk, J. (2020, 21 oktober). Opinie: Ik weet niet of ik nog aan de slag durf met lesmateriaal waarbij de spotprent een voorname rol speelt. *De Volkskrant*. <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/opinie-ik-weet-niet-of-ik-nog-aan-de-slag-durf-met-lesmateriaal-waarbij-de-spotprent-een-voorname-rol-speelt~b8e69b2f/>.

Taub, A. (2015, 4 mei). The real reasons cartoons of Mohammed offend so many Muslims. *Vox*. <https://www.vox.com/2015/1/9/7517221/charlie-hebdo-blasphemy>